

رهنمودهایی برای برنامه‌های آموزشی در کتابخانه‌های دانشکده‌ای

مصوب هیئت مدیره انجمن کتابخانه‌های دانشکده‌ای و پژوهشی
ژوئن ۲۰۰۳

متن انگلیسی سند حاضر در نشانی اینترنتی زیر قابل دسترسی است:

<http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/guidelinesinstruction.cfm>

رهنمودهایی برای برنامه‌های آموزشی در کتابخانه‌های دانشکده‌ای

فهرست مطالب

۲	مقدمه.....
۳	۱. طراحی برنامه.....
۳	۱-۱. بیان هدف.....
۳	۲-۱. تعیین محتوای آموزشی.....
۴	۳-۱. شناسایی شکل‌های آموزش.....
۵	۴-۱. ساختار برنامه‌ها.....
۶	۵-۱. ارزیابی و سنجش.....
۶	۲. منابع انسانی.....
۷	۳. پشتیبانی.....
۷	۳-۱. تسهیلات آموزشی.....
۷	۳-۲. تسهیلات پشتیبانی برنامه‌ی آموزشی.....
۷	۳-۳. پشتیبانی مالی.....
۸	۳-۴. پشتیبانی از توسعه، مهارت‌آموزی، و آموزش مستمر.....

مقدمه

کتابخانه‌های آکادمیک همراه با دیگر اعضای جامعه‌ی سازمانی خود، به‌منظور مشارکت، پشتیبانی، و تحقق مأموریت آموزشی مؤسسات خود فعالیت می‌کنند، مأموریتی که از طریق آموزش قابلیت‌های اصلی سواد اطلاعاتی صورت می‌پذیرد. سواد اطلاعاتی عبارت است از توانایی‌های ملازم با شناسایی نیاز اطلاعاتی، دسترسی به اطلاعات مورد نیاز، ارزیابی، مدیریت و به‌کارگیری اطلاعات، و درک جنبه‌های مختلف حقوقی، اجتماعی و اخلاقی استفاده از اطلاعات. توزیع نظام‌مند برنامه‌ها و خدمات آموزشی باید هماهنگ با برنامه‌های کلان و راهبردی کتابخانه، و ازجمله هماهنگ با فرآیند بودجه‌بندی کتابخانه صورت پذیرد. این برنامه‌ریزی‌ها ممکن است مستلزم تدوین هماهنگ برنامه‌های راهبردی با دیگر بخش‌های دانشگاه، به‌منظور ارائه‌ی برنامه‌های مشترک و هماهنگ نیز باشد.

به‌منظور یاری هرچه‌بیش‌تر به کتابداران پژوهشی و آکادمیک در جهت تهیه و تدوین برنامه‌های آموزشی اثربخش، رهنمودهای زیر پیشنهاد می‌شوند.

۱. طراحی برنامه

۱-۱. بیان هدف

- کتابخانه باید یک بیانیه‌ی مکتوب از مأموریت‌های آموزشی خود داشته باشد که:
- هدف برنامه‌های آموزشی را در بستر مأموریت آموزشی مؤسسه و نیازهای جامعه‌ی یادگیرنده مشخص کند؛
  - جامعه‌ی سازمانی کتابخانه را در تدوین اهداف و برآیندهای عمومی سواد اطلاعاتی در سطح دانشگاه، مورد توجه قرار دهد؛
  - اهداف برنامه را با «استاندارد قابلیت‌های سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی» هم‌راستا گرداند، و تعریف روشنی از سواد اطلاعاتی ارائه دهد؛
  - ماهیت ناهمگون جامعه‌ی یادگیرنده، از جمله انواع نظریه‌های یادگیری، رویکردها، سطوح تحصیلی، تجارب زیستی، فرهنگ‌ها، سطوح مهارت در فناوری، و دیگر متغیرهای مربوط به افراد یادگیرنده (مانند مجاورت با پردیس - که در مورد دانشجویانی که به شیوه‌ی یادگیری از راه دور تحصیل می‌کنند دارای اهمیت است) را مورد توجه قرار دهد؛
  - توجه داشته باشد که برنامه‌های آموزشی، یادگیرندگان را نه تنها برای برنامه‌های درسی، بلکه برای کسب تجربه در استفاده از اطلاعات در خارج از محیط کلاس - در محیط کار، در مشاغل، در آموزش‌های مستمر و توسعه‌ی فردی و به طور کلی در یادگیری مادام‌العمر - آماده می‌کند؛
  - در موقع لزوم و از طریق بررسی و بازنگری‌های منظم، تغییرات حادث‌شده در مؤسسه و در جامعه‌ی یادگیرنده را منعکس می‌کند.

۱-۲. تعیین محتوای آموزشی

هر مؤسسه، محتوای آموزشی خود را بر اساس نیازهای جامعه‌ی یادگیرنده‌ی خود تعیین می‌کند، و کتابخانه هم باید مجموعه‌ی برآیندهای یادگیری مورد نظر خود را به روشنی بیان نماید. مجموعه‌ی اهداف یادگیری برای مؤسسه یا دانشگاه، باید با «استاندارد قابلیت‌های سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی» - که با توصیف دقیق مجموعه‌ی استانداردها، شاخص‌های عملکردی و برآیندها، چارچوبی برای برنامه‌ریزی سازمانی مفاد سواد اطلاعاتی به‌دست می‌دهد - هماهنگ باشد. برآیندهای یادگیری خاص کتابخانه باید با «اهداف عملی آموزش سواد اطلاعاتی» هم‌راستا باشند. مقصود از طراحی این اهداف عملی، کمک به مربی - کتابداران در بسط‌دادن مجموعه‌ی عمومی‌تری از «استاندارد قابلیت‌ها»، و در تعیین دقیق برآیندهای مستقل و سنجش‌پذیر در بستر اهداف مترتب بر سواد اطلاعاتی، هم از منظر کتابخانه و هم از منظر مؤسسه می‌باشد. «استاندارد قابلیت‌ها...» و «اهداف عملی» باید در کنار هم مورد استفاده قرار گیرند: «استاندارد قابلیت‌ها...» برای

مباحث مربوط به مفاد سواد اطلاعاتی با مدیران پردیس و حرفه‌مندان آکادمیک خارج از کتابخانه، و «اهداف عملی» به‌منظور طراحی و برنامه‌ریزی در خود کتابخانه. «رهنمود مشخصات برنامه‌های سواد اطلاعاتی که بهترین اقدامات را بیان می‌کند»^۱ امکانی را برای اندازه‌گیری مفاد در حال رشد برنامه‌ها ارائه می‌دهد و رهنمودهای حاضر، رئوس اصلی و نظری برنامه‌ها را فراهم می‌نماید.

۱-۳. شناسایی شکل‌های آموزش

آموزش از راه‌های بسیار و با استفاده از انواع روش‌های تدریس صورت می‌گیرد. از جمله نتایج این روش‌ها (روش‌هایی که ممکن است بسیار متنوع باشند) می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- راهنمایی افراد در فرآیند مصاحبه‌ی مرجع؛
  - انجام ملاقات و مشاوره در پژوهش‌های عمیق؛
  - آموزش خاص فردی؛
  - کمک‌های آموزشی چاپی یا الکترونیکی؛
  - آموزش گروهی در قالب کلاس‌های سنتی یا الکترونیکی؛
  - تک‌آموز (tutorial)ها و آموزش‌های مبتنی بر وب؛
  - شکل‌های آموزش غیر همزمان (پست الکترونیکی، تابلو اعلانات)؛
  - شکل‌های آموزش همزمان (نرم‌افزار چت، ویدیو کنفرانس)؛
  - نرم‌افزار مدیریت دروس؛
  - آموزش مختلط یا توزیع‌شده یا آموزش از راه دور، با ترکیب کردن روش‌های قبلی آموزش.
- روش‌های انتخابی باید با مفاد و اهداف آموزش عمیق سواد اطلاعاتی سازگار باشد. در جای مناسب و بر مبنای آگاهی از سبک‌های بسیار متنوع یادگیری افراد و گروه‌ها، باید بیش از یک شیوه‌ی آموزشی را به کار گرفت. به‌منظور بهره‌گیری از توضیحات و پیشنهاد‌های مربوط به انواع روش‌های آموزشی به «کتاب پایه‌ی آموزش کتابشناختی»^۲ مراجعه کنید.
- در صورت امکان، در آموزش باید از راهبردها و فنون یادگیری فعال بهره گرفت و این امر مستلزم آن است که یادگیرندگان به کسب مهارت‌های تفکر انتقادی همراه با مهارت‌های سواد اطلاعاتی بپردازند. به‌منظور افزایش مشارکت عمومی دانشجویان در فرآیند یادگیری و نیز گسترش زمینه‌های لازم برای اتخاذ رویکردی اندیشمندانه‌تر به بازیابی، ارزیابی و به‌کارگیری اطلاعات، طراحی این راهبردها و فنون یادگیری فعال باید با هماهنگی اعضای هیئت علمی صورت پذیرد.

-
1. "Characteristics of programs of information literacy that illustrate best practices: A guideline", available: <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/characteristics.cfm>
  2. Branch, Katherine, et al., eds., *Sourcebook for Bibliographic Instruction*, (Chicago: American Library Association, ACRL, Bibliographic Instruction Section 1993).

- به منظور آشنایی با چند مثال مفید از تجارب یادگیری فعال در درس‌های مشخص، به «طرح‌هایی برای یادگیری فعال: کتاب پایه‌ی راهبردهای کلاسی برای آموزش اطلاعاتی»^۱ مراجعه کنید.
- در طراحی برنامه‌ی آموزشی بسته به نیازهای محلی و کارکنان موجود، باید به تخصص‌های گوناگون همه‌ی کارکنان توجه داشت. از جمله تخصص‌های موجود می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
- روش‌های تدریس / طراحی آموزش: ادارات توسعه‌ی هیئت علمی، مراکز تدریس / یادگیری؛
  - یکپارچه‌سازی فناوری: مراکز پشتیبانی فناوری؛
  - سنجش، پیمایش: مراکز تدریس / یادگیری، ادارات پژوهش / سنجش سازمانی؛
  - ویژگی‌های جمعیت‌شناختی / خصوصیات دانشجویان: پژوهش‌های سازمانی، ادارات امور دانشجویی / عمومی دانشگاه.

۱-۴. ساختار برنامه‌ها

- هر مؤسسه رویکرد خاص خود را در مواجهه با برنامه‌ریزی آموزش در پیش خواهد گرفت، اما یک برنامه‌ی جامع و موفق، عوامل زیر را در بر خواهد داشت:
- برنامه‌ای کاملاً روشن، که در مستندات موجود دقیقاً توصیف شده و روابط بین اجزای مختلف برنامه را نشان می‌دهد؛
  - ارتباط منسجم با اقدامات و برنامه‌های درسی اصلی (مانند آموزش عمومی، برنامه‌های نگارشی، و ...)، به گونه‌ای که این مسئله موجب توسعه‌ی افقی برنامه شود؛
  - پیشرفت برآیندهای یادگیری سواد اطلاعاتی در انطباق با برآیندهای پیچیده‌ی یادگیری در چارچوب دوره‌ی آکادمیک دانشجویان، به گونه‌ای که دارای سازگاری هم‌محور با برنامه باشد. برنامه‌ریزی سواد اطلاعاتی باید از دروس آموزش عمومی یا سال اول فراتر برود و در رشته‌های خاص یا دروس رشته‌های اصلی، حضور داشته باشد.
- برای تحقق این رهنمودهای عمومی، برنامه‌های آموزشی باید ساختار برنامه‌های درسی را که قبلاً برای محوطه‌ی درون- دانشگاهی تدوین شده‌اند یا در دست تدوین هستند و از رویکرد تحول‌گرایانه و «مرحله‌بندی‌شده» به برنامه‌ی سواد اطلاعاتی، پشتیبانی می‌کنند، مشخص نمایند. مربی- کتابداران نیز خود باید به دنبال فرصت‌هایی برای مشارکت فعال در ابتکارات جدید سازمانی و طراحی مجدد برنامه‌های درسی به منظور زمینه‌سازی برای تعامل عمیق‌تر بین برنامه‌ی آموزش‌های کتابخانه‌ای و محیط عمومی آموزشی دانشگاه باشند.
- مثال‌هایی از برنامه‌های درسی و ساختار برنامه‌ها که برنامه‌های آموزشی را می‌توان با آنها ترکیب کرد (و البته فقط به موارد زیر محدود نمی‌شوند) عبارت‌اند از:
- سمینارهای سال-اولی، برنامه‌های نگارش در طی برنامه‌ی تحصیلی؛
  - ملزومات مرتبط با تحصیلات عمومی؛

1. Gradowki, Gail, Snavely, Lianne, and Dempsey, Paula, eds., *Designs for Active Learning: A Sourcebook of Classroom Strategies for Information Education*, (Chicago: American Library Association, 1998).

- درس‌های روش تحقیق در رشته‌های اصلی؛
- دروس اصلی، مجامع یادگیرندگان، و همپایگان (cohorts)؛
- کارورزی‌ها/تجارب پژوهشی در دوره‌ی کارشناسی؛
- واحدهای درسی مرتبط؛
- دروس یادگیری تجربی / یادگیری خدماتی.

۱-۵. ارزیابی و سنجش

ارزیابی و سنجش، فرایندهای نظام‌مند و مستمری هستند که باید با جمع‌آوری داده‌ها، به امر تصمیم‌گیری در فرایند برنامه‌ی آموزشی یاری رسانند. داده‌های جمع‌آوری‌شده باید نشانگر پشتیبانی برنامه‌ی آموزشی از اهداف بیان‌شده در بیانیه‌ی مأموریت‌ها یا بیانیه‌ی اهداف باشد.

- باید طرحی برای ارزیابی برنامه که به چندین سنجه یا روش ارزیابی می‌پردازد وجود داشته باشد؛ این سنجه‌ها از جمله مشتمل است بر: نیازسنجی، واکنش شرکت‌کنندگان، برآیندهای یادگیری، اثربخشی تدریس، و اثربخشی عمومی آموزش.
- معیارهای ارزیابی برنامه باید از قبل در مستندات موجود که به مأموریت، توصیف و برآیندهای برنامه می‌پردازند به صورت دقیق مشخص شوند.
- برآیندهای خاص یادگیری باید مورد توجه قرار گیرند و روش‌های مشخص سنجش باید تعیین شوند.
- هماهنگی با مدرسان در امر سنجش، اهمیت دارد، زیرا برآیندهای حاصل از یادگیری، یک مسئولیت مشترک است.
- داده‌های لازم برای ارزیابی برنامه و نیز برای سنجش برآیندهای مشخص یادگیری باید منظمآ جمع‌آوری شود و در فرآیند بازنگری برنامه، مورد استفاده قرار گیرد، به گونه‌ای که بتوان برنامه را مستمرآ بهبود بخشید و نقایص آشکارشده در امر یادگیری را، به شیوه‌ی پیوسته و سازنده، مورد توجه قرار داد.

۲. منابع انسانی

به منظور تحقق اهدافی که در بیانیه‌ی مأموریت برنامه‌های آموزشی قید شده، کتابخانه باید به تعداد مناسبی از کارکنانی که دارای تحصیلات، تجربه، و تخصص کافی می‌باشند دسترسی داشته باشد، یا آن‌ها را در استخدام داشته یا اقدام به تربیت آنان نماید، تا بتواند:

- به آموزش فردی یا گروهی در جامعه‌ی درون محدوده‌ی دانشگاهی بپردازد؛
- از فرآیندهای طراحی آموزش و طراحی انواع برنامه‌ها و خدمات آموزشی استفاده کند؛
- به زمینه‌سازی، بازاریابی، مدیریت، و هماهنگی فعالیت‌های گوناگون آموزشی بپردازد؛
- به‌منظور ارزیابی و روزآمدسازی برنامه‌ها و خدمات آموزشی، به گردآوری و تفسیر داده‌های مربوط به سنجش بپردازد؛
- در موقع مناسب، فناوری‌های آموزشی را در فعالیت‌های یادگیری تلفیق کند و به‌کارگیرد؛

- با استفاده از فناوری‌های الکترونیکی و رسانه‌ای موجود، به تهیه‌ی منابع آموزشی بپردازد؛
  - با اعضای هیئت علمی و دیگر متخصصان دانشگاهی در طراحی، اجرا و سنجش برنامه‌ی سواد اطلاعاتی همکاری کند؛
  - در برابر فناوری‌ها، محیط‌ها و مجامع در حال تحول، واکنش نشان دهد.
- اغلب برنامه‌های آموزشی دارای یک مدیر برنامه‌ی انتصابی، یا یک گروه هماهنگ‌کننده/ ناظر، دارای تخصص در زمینه‌ی تعلیم و تربیت، طراحی آموزش، سنجش، و دیگر موضوعات آموزشی هستند. این افراد با دانش بنیادینی که در زمینه‌ی مدیریتی/ هماهنگ‌کنندگی برنامه‌های آموزشی دارند باید به شکل مکتوب، توصیفی از موقعیت‌ها به‌منظور بیان دامنه‌ی مسئولیت‌های خود، ارائه کنند.

۳. پشتیبانی

پشتیبانی یک برنامه‌ی آموزشی موفق دارای بسیاری از جنبه‌های به‌هم‌وابسته است. سطح پشتیبانی لازم، به دامنه و اندازه‌ی برنامه، و نیز ارتباط آن با دیگر واحدهای آموزشی بستگی دارد.

۳-۱. تسهیلات آموزشی

به منظور نیل به اهداف برنامه‌ی آموزشی و گسترش جامعه‌ی یادگیرندگان، کتابخانه باید دارای تسهیلات کافی از نظر تعداد و اندازه باشد، یا امکان دسترسی به چنین تسهیلاتی را فراهم نماید. موقعیت(های) آموزشی باید ابزار و فناوری در دسترس برای کاربران را دوچندان کنند. این تسهیلات باید حداقل این امکان را به مربی بدهند که تسهیلاتی برای تجربه‌ی عملی فرد آموزش‌دیده تهیه گردد. تسهیلات مورد نظر باید آن‌قدر انعطاف‌پذیر باشد که در موقع مناسب، زمینه‌ی یادگیری فعال و مشارکت دانشجو را فراهم نماید.

۳-۲. تسهیلات پشتیبانی برنامه‌ی آموزشی

کتابخانه باید دسترسی آسان به تجهیزات و خدمات لازم برای طراحی، تولید، باز تولید و روزآمدسازی منابع آموزشی در انواع قالب‌بندی‌ها را داشته باشد. همچنین باید فضای کافی به منظور آماده‌سازی و ذخیره‌ی منابع آموزشی در اختیار آن‌ها قرار گیرد.

۳-۳. پشتیبانی مالی

- برنامه‌ی آموزشی باید منابع مالی کافی و مشخصی به‌منظور رسیدن به اهداف بیان‌شده در برنامه در اختیار داشته باشد.
- بودجه‌ی برنامه‌ی آموزش باید تمام هزینه‌های پرسنلی مرتبط با برنامه را تأمین کند. این هزینه‌ها کمک‌های دانشجویی، اداری، و فنی را شامل می‌گردد- هرچند که تنها به این امور محدود نمی‌شود.

- بودجه باید ملزومات و مواد مصرفی؛ تجهیزات یا دسترسی به تجهیزات؛ طراحی، تولید، بازتولید، و بازنگری در مطالب؛ تبلیغ و ارزیابی برنامه‌ی آموزشی، و نیز دیگر هزینه‌های مشخص شده را شامل شود.
- فرآیند تخصیص بودجه باید امکان جایگزینی تجهیزات و نرم‌افزارها و تقویت آن‌ها در هنگام وقوع تغییرات را فراهم نماید.
- بودجه باید زمینه‌ی مهارت‌آموزی و آموزش مستمر افراد درگیر در برنامه‌های آموزشی را فراهم نماید. پروژه‌های آموزشی مشترک با دیگر واحدهای دانشگاه، در موارد ضرورت باید مستلزم اشتراک مسئولیت‌های بودجه‌ای باشد.
- در موارد ممکن، کارکنان برنامه‌ی آموزشی باید از تخصص متصدیان توسعه و دیگر کارکنان آموزش که دارای مسئولیت‌هایی در جذب منابع مالی خارج از سازمان هستند به منظور گسترش بیشتر یا تقویت برنامه استفاده کنند.

۳-۴. پشتیبانی از توسعه، مهارت‌آموزی، و آموزش مستمر

پشتیبانی از توسعه‌ی حرفه‌ای مستمر به ایجاد جوی که به نوآوری و روحیه‌ی بالا منجر می‌شود کمک می‌کند. توصیه می‌شود که کتابخانه:

- برنامه‌ی ساختارمندی به منظور سازگاری و تعلیم کارکنان جدید آموزش ارائه دهد؛
- یک برنامه‌ی آموزشی مستمر تدوین کند یا فرصت‌هایی را برای آموزش مداوم فراهم آورد؛
- در زمان‌های مناسب، فرصت‌هایی را به‌عنوان وقت آزاد برای کارکنان مشخص کند تا در آموزش مستمر و/یا تدوین پروژه در کاربردهای فناوری، پیمایش‌ها، و دیگر پروژه‌های مرتبط با آموزش شرکت نمایند.

کتابشناسی

- اسناد کمکی «ای‌سی‌آرال» و «بخش آموزش» آن
- ACRL's Institute for Information Literacy, "Characteristics of Programs of Information Literacy that Illustrate Best Practices: A Guideline," www.acrl.org, click on "Standards and Guidelines."
- Gradowki, Gail, Snavelly, Loanne, and Dempsey, Paula, eds., *Designs for Active Learning: A Sourcebook of Classroom Strategies for Information Education*, (Chicago: American Library Association, 1998).
- *Objectives for Information Literacy Instruction: A Model Statement for Academic Librarians*. ACRL, Instruction Section, 2001, www.acrl.org, click on "Standards and Guidelines."
- Branch, Katherine, et al., eds., *Sourcebook for Bibliographic Instruction*, (Chicago: American Library Association, ACRL, Bibliographic Instruction Section 1993).

ترجمه: علی حسین قاسمی tvahn@yahoo.com

فرشید دانش farshid_danesh@yahoo.com